

Kleine heivlinder

Hipparchia statilinus

De kleine heivlinder is een uiterst zeldzame standvlinder en acuut met verdwijnen bedreigd. Hij wordt alleen nog op de Veluwe gevonden bij de overgang van stuifzand naar open heide. Hij vliegt in één generatie tussen begin augustus en begin september. De rups lijkt op die van de heivlinder, maar zit doorgaans op een andere waardplant.

Open zand met polletjes gras op het Reemsterzand (GE). *Open, sometimes still drifting sand with small tussocks of grass on the Hoge Veluwe (prov. of Gelderland).*

Levenscyclus en gedrag

De waardplant van de kleine heivlinder is vooral buntgras, soms worden ook andere grassen gebruikt. Na de bevruchting duurt het iets minder dan een week voordat de eitjes rijp zijn. Voor het afzetten van de eitjes kiest het vrouwtje polletjes gras die groeien in een zeer lage en open vegetatie met (korst)mossen en hier en daar wat open zand. De eitjes worden afzonderlijk op de waardplant afgezet. De rups komt eind september uit. Hij gaat vrijwel meteen - na niets of vrijwel niets te hebben gegeten - in overwintering aan de basis van een graspol. Vanaf februari gaat de rups eten, een activiteit die vanaf begin juni alleen nog 's nachts plaatsvindt. De rups verpopt zich verborgen in het zand, net onder het oppervlak, in een met spinsel bekleed holletje. (VEREIJKEN 1988, BINK 1992, VAN DER MADE & PAVLICEK-VAN BEEK 1992, MAES & VAN DYCK 1999).

De eerste vlinders verschijnen begin augustus. De dichtheid op de vliegplaatsen is vrij hoog, ongeveer 16 individuen per ha. In hun schrale biotoop halen de vlinders de nectar vooral uit struikheide. Is zelfs daar te weinig van, dan schakelen ze over op sappen van bomen, bijvoorbeeld die van ruwe berk of grove den. Het vrouwtje heeft voor het rijpen van de eitjes veel voedsel nodig. Mogelijk zoekt zij alleen nectar nabij geschikte plaatsen om de eitjes af te zetten, want alleen verspreid staande struiken struikheide dienen als nectarbron; zodra de vegetatie aaneensluit en een heideveld vormt, blijft zij daar weg. Mannetjes verschijnen ongeveer een week eerder dan vrouwtjes. Meerdere mannetjes scholen samen en wachten aan de rand van het stuifzand in de buurt van een boom op een partner. Omdat zij vooral langs de rand van het zand verblijven, worden de vrouwtjes tijdens het zoeken naar voedsel of het afzetten van de eitjes weinig gestoord door mannetjes. De mannetjes vliegen op alles af wat beweegt. Is het een vrouwtje, dan vliegt het mannetje een tijdje om haar heen in een dwarrelende, horizontale vlucht. Het paar landt uiteindelijk op de grond en het mannetje loopt om het vrouwtje heen. Hij beweegt de vleugels snel op en neer en maakt buigingen, terwijl het vrouwtje stil blijft zitten. Na korte tijd onderneemt het mannetje een poging om te paren. Als het vrouwtje niet wil, weert ze de poging met geklapper van de vleugels af. (VEREIJKEN 1988, BINK 1992, VAN DER MADE & PAVLICEK-VAN BEEK 1992).

Vliegtijd en overwintering

De kleine heivlinder vliegt vrij kort en laat in het seizoen in één generatie tussen 11 augustus en 5 september. De uiterste data zijn 20 juli en 20 september. De soort overwintert als vrijwel nuchtere rups.

Leefgebied

De kleine heivlinder komt voor bij de randen van stuifzanden die begroeid zijn met buntgras, korstmossen en verspreide pollen struikheide, vooral op de overgang van open stuifzand naar heide, met name als daar enkele grotere bomen staan. Hier zijn de mannetjes vooral bij de bomen te vinden - de baltsplaatsen - en de vrouwtjes vaak bij polletjes struikheide of buntgras: respectievelijk de nectar- en waardplant. (PEET & SOERINK 2002).

Mobiliteit, verspreiding en trend

De kleine heivlinder is een mobiele vlinder. Het is een goede vlieger die meerdere kilometers kan zwerven. De kleine heivlinder komt vooral voor in Zuid-Europa waar hij leeft in de droogste steppeachtige gebieden. In noordelijke gebieden is het verspreidingsgebied verbroken; de dichtstbijzijnde populaties liggen bij Parijs en Hamburg. In Nederland vloog hij aan het begin van de twintigste eeuw op de Utrechtse heuvelrug en grote delen van de Veluwe. De Veluwse vlinderkenner Van der Bund noemde deze soort in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog 'heel algemeen' op de Veluwe. Verder waren er enkele verspreide vindplaatsen in Midden-Limburg en Noord-Brabant. De soort is overal achteruitgegaan en sinds de jaren tachtig komt hij uitsluitend nog op de zuidelijke Veluwe voor. Nu resten er nog vijf populaties: de Hoge Veluwe, Planken Wambuis, de Zanding, de Harskamp en het Koot-

DEZE SOORT IS GESPONSORD DOOR:

Jaap Bouwman, Sicco Ens, Mathilde Groenendijk, Victor Mensing, Jippe van der Meulen, Nicolien Peet en Menno Venema, Wageningen.

wijkerzand. Op de Veluwezoom is hij vermoedelijk in de jaren negentig verdwenen. De gehele Nederlandse populatie is uiterst klein en werd in 2004 geschat op slechts 60 vlinders. De kleine heivlinder is op dit moment een uiterst zeldzame standvlinder. (VAN DER PLOEG 2004).

Uit het Landelijk Meetnet Vlinders blijkt dat de soort in de afgelopen vijf jaar met meer dan 75% achteruit is gegaan. Daarmee is de kleine heivlinder de snelst afnemende soort. Hij is op dit moment acuut met verdwijnen bedreigd. (VAN SWAAY & PLATE 2004).

Bescherming

De kleine heivlinder staat als 'kwetsbaar' op de Rode Lijst van 1995, maar als 'ernstig bedreigd' op die van 2006. Europa vormt het belangrijkste deel van het verspreidingsgebied van deze soort en hier is hij niet bedreigd en over het algemeen is het voorkomen stabiel, hoewel uit acht van de 25 landen waar de soort voorkomt een achteruitgang wordt gemeld. De soort is verdwenen uit België en staat op de Duitse Rode Lijst. De Nederlandse populatie ligt geïsoleerd. De dichtstbijzijnde populaties vliegen ten zuiden van Parijs en ten oosten van Hamburg. (VAN SWAAY & WARREN 1999).

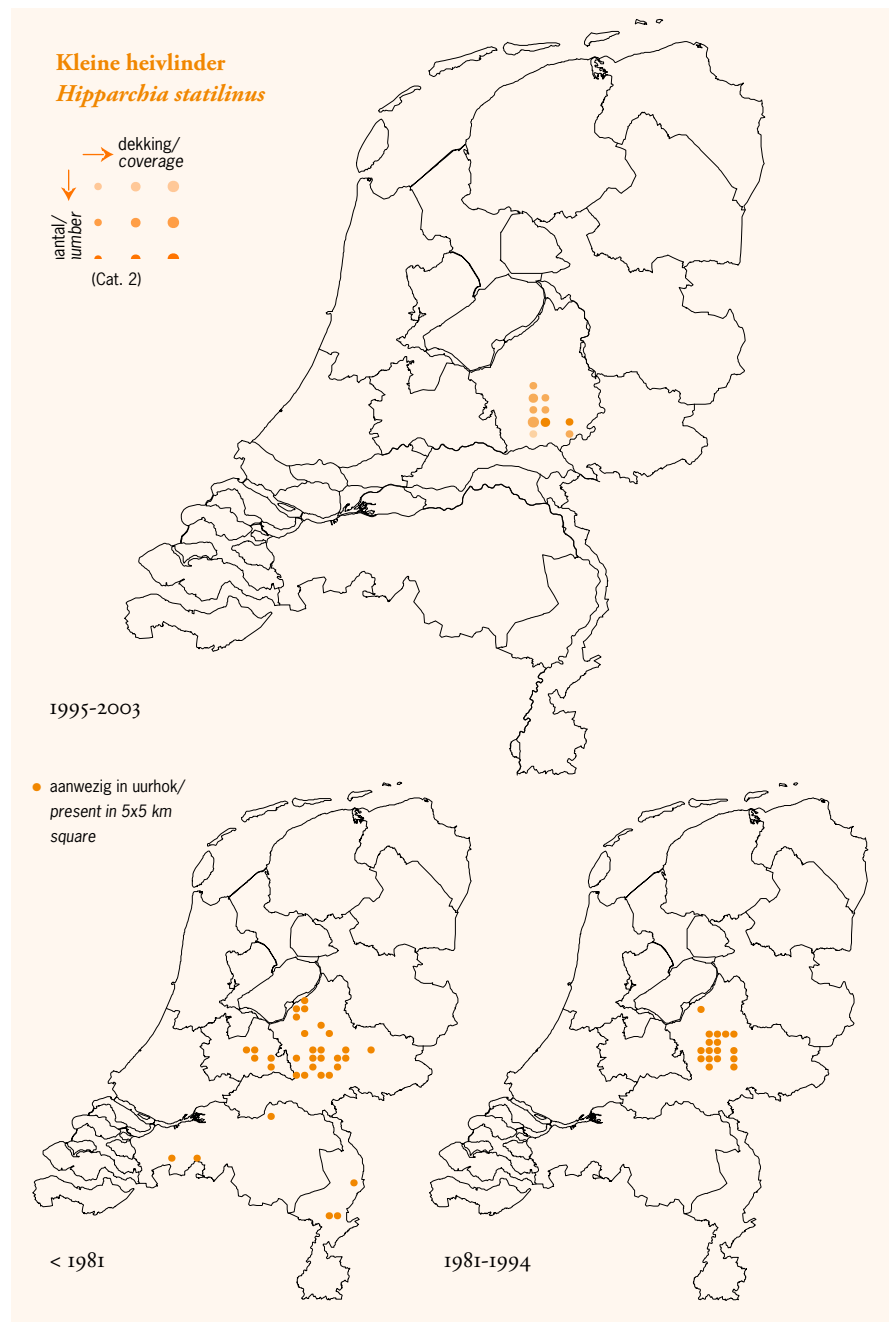
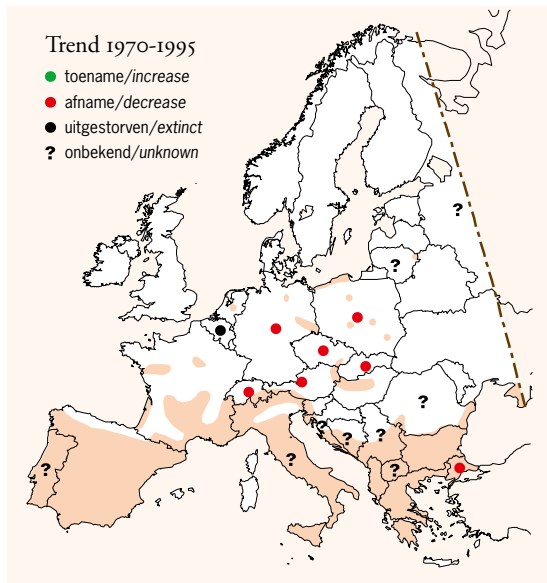
De kleine heivlinder is in het verleden achteruitgegaan doordat het oppervlak leefgebied is afgenomen. Door bebossing van open heiden, ontginning van heideterreinen en beplanting van stuifzanden zijn veel vliegterreinen verdwenen. De belangrijkste oorzaak van de huidige achteruitgang lijkt het dichtgroeien van geschikt leefgebied door de vermeting als gevolg van de zure regen en het uitblijven van geschikt beheer te zijn. Een andere negatieve ontwikkeling is de opkomst van het niet-inheemse mos grijs kronkelsteeltje of tankmos *Campylopus introflexus*. Dit mos vormt harde maten waardoor geschikt leefgebied verdwijnt. Daarnaast zijn de huidige stuifzanden te klein. Alleen wanneer stuifzanden voldoende groot zijn, kunnen ze blijven bestaan. Worden ze te klein dan stopt het stuiven en raken ze begroeid.

Voor het behoud van deze soort is het nodig dat het resterende leefgebied niet verder dichtgroeit. Dit kan door extensieve begrazing of enige recreatie in het leefgebied toe te laten. Hierdoor blijft de biotoop met stuivend zand, open

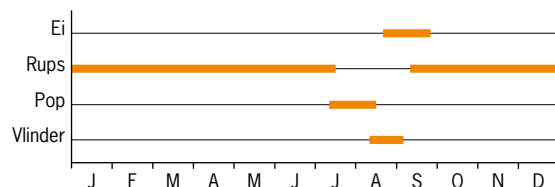
grond, schraal grasland met vrijstaande pollen struikhei, buntgras en korstmoss en enkele vrijstaande bomen behouden. Ook kan het areaal stuifzand worden uitgebreid. Op plaatsen waar de vlinder voorkomt of voor kan komen kan de successie worden teruggezet door opslag te verwijderen en de grond open te maken door bijvoorbeeld te ploegen. Plaatselijk (de Zanding en Planken Wambuis) zijn deze maatregelen dringend gewenst.

Toekomst

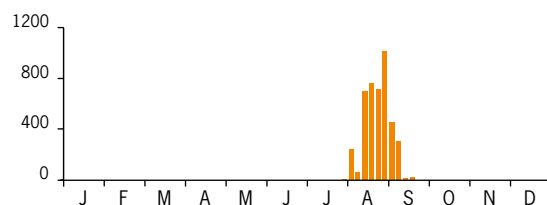
Als het beheer op de bovenstaande wijze binnen enkele jaren wordt uitgevoerd, kan de kleine heivlinder behouden blijven. Anders zal hij verdwijnen.

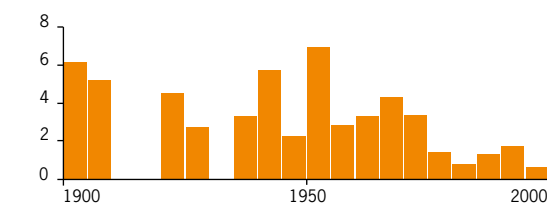
Stadia-diagram /
Life cycle diagram
(respectively egg, caterpillar,
pupa, imago)

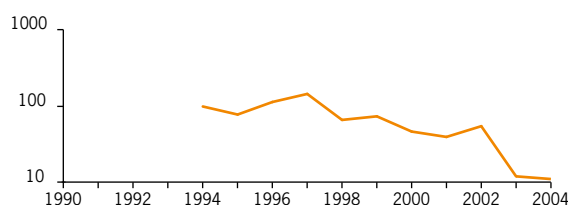
Vliegtijd /Flight period

Trend 1900-2000

Trend 1992-2004:
Sterke afname /Steep decline

De kleine heivlinder is bijna
uitgestorven.
H. statilinus is nearly extinct in
the Netherlands.

Profiel van de kleine heivlinder

Voedsel rupsen Buntgras *Corynephorus canescens*.

Voedsel vlinders Nectar van vooral struikhei
Calluna vulgaris, sappen van bomen.

Vliegtijd vlinders Eén generatie tussen begin
augustus en begin september.

Duur stadia Ei: ca. 19, rups: 280-310, pop: 21-46,
vlinder: 17-34, rijpingsduur ei: 4-7 dagen.

Overwinteringsfase Vrijwel nuchtere rups.

Leefgebied Randen van stuifzanden die begroeid zijn
met buntgras, korstmossen en verspreide struiken
struikhei.

Mobiliteit Mobiel.

Dichtheid Vrij hoog, ongeveer 16 individuen per ha.

Status Uiterst zeldzame standvlinder.

Rode Lijst 1995: kwetsbaar, 2006: ernstig bedreigd.

Europese status Niet bedreigd.

Knelpunten verspreiding Dichtgroeien leefgebied.

Verwachting toekomst Uiterst zeldzame standvlinder
of uitgestorven standvlinder.

Beschermingsmaatregelen Behoud en uitbreiding
leefgebied door ploegen, extensieve begrazing of
extensieve recreatie.

SUMMARY

Tree Grayling *Hipparchia statilinus*

Hipparchia statilinus is an extremely rare resident. The species is threatened with extinction; it is categorised as 'critically endangered' on the Red List of 2006, whereas it was listed as 'vulnerable' on that of 1995. The Dutch Monitoring Scheme indicates a decline in numbers of more than 75% in the last five years; the remaining population is estimated at sixty individuals. At the beginning of the 20th century, the species could be found all over the Veluwe in the province of Gelderland, on the Utrechtse heuvelrug in the province of Utrecht, and in some areas in the south. At present, it is confined to five small spots in the south of the Veluwe. The males are often seen where open, blown sand and heather meet. After mating, the females are usually found in the sparser part of the heath, near solitary heather plants. The eggs are mostly laid on *Corynephorus canescens*, on plants growing with mosses and lichens in very short, sparse vegetation, with occasional bare, sandy patches. It flies in one generation from early-August until the beginning of September and hibernates as a young caterpillar. As its decline is mainly due to heathland becoming overgrown with woody species and the disappearance of open, pioneer vegetation, the areas of bare sand on the Veluwe should be enlarged.